

Jerzy Książek

Streszczenie rozprawy doktorskiej p.t. *Rola mediacji w sytuacji rozwodu. Na podstawie badań socjologicznych mediatorów warszawskich sądów okręgowych i rodzicielskich planów wychowawczych*

Celem dysertacji było ustalenie, jaką rolę pełni mediacja planów wychowawczych w realizacji funkcji rodziny w sytuacji rozwodu. Przesłankami do podjęcia eksploracji tej problematyki były między innymi takie fakty, jak: umieszczenie w polskim systemie prawnym mediacji w sprawach cywilnych, w tym w sytuacji rozwodu i separacji; stały wzrost liczby rozwodów w Polsce i ich wpływ na dzieci rozwodzących się małżonków, a przede wszystkim brak empirycznych badań w tym obszarze.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwsze trzy zawierają teoretyczne ujęcie tej problematyki, czwarty prezentację metodologii badań, a kolejne trzy wyniki badań empirycznych i ich analizy. W rozdziale pierwszym opisano, jak w perspektywie czasowej zmieniała się sama definicja małżeństwa, rodziny i jej funkcje oraz uwarunkowania tych zmian. Przedstawiono rozumienie rodziny w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych, ale przede wszystkim w ujęciu socjologicznym oraz aspekty prawne jej funkcjonowania, w tym sposób otoczenia rodziny w Polsce opieką prawną. Następnie przedstawiono ewolucję instytucji rodziny i jej funkcji wraz z przemianami gospodarczymi, politycznymi i społecznymi. Opisano skutki tych przemian dla rodziny, od pozytywnych aż po zagrażające rodzinie i małżeństwu, włącznie z jej rozpadem. Skutki rozwodów przedstawiono w perspektywie prawnosocjologicznej na tle wyników badań i statystyk. Wzrost liczby rozwodów staje się problemem społecznym. Wpływają one nie tylko na rozwodzących się małżonków, ich bliższą i dalszą rodzinę, ale także na całe społeczeństwo i funkcjonowanie państwa w wielu aspektach. Pod względem formalno-prawnym rozwód jest kompetencją państwa, która jest wypełniania przez wymiar sprawiedliwości. Zadaniem sędziego jest decyzja o czasie i warunkach rozwodu. Do 2005 roku rozwodzący się małżonkowie byli „podsądnymi”, którzy mieli ograniczony wpływ na formalny sposób rozwiązania swojego małżeństwa i realizacji funkcji rodziny po rozwodzie. W 2005 roku mediacja cywilna została wprowadzona do Kodeksu Postępowania Cywilnego, co dało szansę rozwodzącym się małżonkom na wspólne ustalenia dotyczące ich dzieci, a tym samym na sposób wypełniania funkcji rodziny po rozwodzie. Funkcje te są wspólnie ustalane przez rodziców w obecności mediatora rodzinnego, a następnie zapisywane

w dokumencie zwanym planem wychowawczym lub porozumieniem rodzicielskim. Rozwój mediacji rodzinnej, wraz z obecnymi uregulowaniami prawnymi, opisano w drugim rozdziale pracy. Rozdział trzeci poświęcono ukazaniu znaczenia mediacji rodzinnych dla rozwodzących się rodziców i ich dzieci, procedurom mediacji rodzinnych oraz planom wychowawczym – ich założeniom i celom. Dostępczo przedstawiono w nim reguły, zasady oraz przebieg mediacji rodzinnej, jak również specyficzną rolę i funkcje mediatora rodzinnego.

Rozdział czwarty poświęcono metodologii badań własnych. Na potrzeby tych badań sformułowano w nim, zgodnie z teorią ugruntowaną, problematykę badawczą. Ograniczono się przy tym do postawienia pytań badawczych, bez formułowania hipotez. Problem główny sformułowano w postaci pytania: Jaka jest rola mediacji w realizacji funkcji rodziny w sytuacji rozwodu? Ponadto postawiono siedem pytań dotyczących poszczególnych aspektów badanej problematyki: 1. Jak mediacja wpływa na postawy małżonków w kontekście ich nowych relacji? 2. Jakie czynniki mają wpływ na wynik mediacji? 3. Jakie formy wsparcia otrzymują małżonkowie w procesie mediacji? 4. Jak postrzegana jest instytucja mediacji w społeczeństwie polskim? 5. Które z funkcji rodziny są kluczowe w procesach mediacyjnych? 6. Które z funkcji rodziny są niedostrzegane przez małżonków w procesach mediacyjnych? 7. Jaki wpływ na dalsze funkcjonowanie stron ma wynik przeprowadzonej mediacji? Do każdej z tych kwestii postawiono jeszcze po kilka pytań szczegółowych. Aby otrzymać na nie odpowiedź przeprowadzono empiryczne badania społeczne, przy których posłużono się metodą jakościową i ilościową. W ramach badań jakościowych zostały przeprowadzone wywiady IDI z 51 mediatorami rodzinnymi wpisanymi na listy stałych mediatorów przy warszawskich sądach okręgowych. Badani charakteryzowali się różnym doświadczeniem mediacyjnym, wykształceniem, płcią i stanem cywilnym. Przeprowadzono również badania przy zastosowaniu analizy treści (badanie niereaktywne) 478 planów wychowawczych realizowanych w warszawskich sądach okręgowych na przestrzeni lat 2011-2020. Ponadto niektóre dane z planów wychowawczych poddano analizom statystycznym, co wpisuje się we wspomniane zastosowanie ilościowej metody badań.

W kolejnych rozdziałach przedstawiono wyniki eksploracji, które odpowiedziały na postawione pytania badawcze. Rozdział piąty poświęcony jest znaczeniu mediacji i planów wychowawczych w sytuacji rozpadu rodziny. Przedstawiono sposób przygotowania mediatorów do mediacji planu wychowawczego, jej przeprowadzania, oraz jej zakres i ramy czasowe, a nadto atmosferę w jakiej się toczy. W rozdziale szóstym zaprezentowano ustalenia dotyczące udziału mediacji w zabezpieczeniu i realizacji funkcji rodziny po rozwodzie. Ukazano wagę poszczególnych funkcji dla rozwodzących się małżonków, wskazano które z

funkcji są kluczowe dla rozstających się rodziców, a które rzadko poruszane. Zaprezentowano też ustalenia wskazujące, które z funkcji - zdaniem mediatorów - są najtrudniejsze przy znajdowaniu konsensusu oraz, jakie znaczenie ma mediacja dla dalszego funkcjonowania rodziny. Rozdział siódmy poświęcony został mediatorowi i jego roli w procesie mediacji. Przedstawiono ustalenia na temat spostrzeżeń mediatorów dotyczących mediacji planów wychowawczych, sposobu widzenia przez nich znaczenia osoby mediatora w procesie mediacji, rodzajów technik uważanych za najskuteczniejsze w mediacji planów wychowawczych. W rozdziale tym przedstawiono również wyniki badań dotyczące wskazywanych przez mediatorów trudności w pracy i wyzwań stojących przed nimi.

Wyniki badań przedstawione w dysertacji ukazały rolę mediacji i mediatorów przy mediowaniu rodzicielskich planów wychowawczych w aspekcie poszczególnych funkcji rodziny. Ustalono też, że znaczący wpływ na funkcje rodziny zapisane w planach wychowawczych mają sądy. Oczekują one od mediacji i mediatorów porozumień dotyczących realizacji określonych funkcji wynikających z zapisów w aktach prawnych, a mianowicie legalizacyjno-kontrolnej, materialno-ekonomicznej i opiekuńczo-zabezpieczającej. Badania ujawniły też zaangażowanie części mediatorów przy wspieraniu rodziców w przygotowaniu do realizacji po rozwodzie pozostałych funkcji rodziny. Analiza wyników badań pozwoliła uzyskać odpowiedź na wszystkie pytania badawcze, a w konsekwencji przedstawić rolę, jaką aktualnie pełni mediacja w realizacji funkcji rodziny w sytuacji rozwodu. Ustalono rolę mediatora w mediacji planu wychowawczego. Powyższe ustalenia badawcze pozwoliły także sformułować wnioski dotyczące możliwości zwiększenia jakości mediacji.

Wyniki badań zawarte w rozprawie umożliwiają poznanie wielu aspektów mediacji rodzicielskich planów wychowawczych. Mogą być wykorzystane do podniesienia jej jakości i skuteczności. Ponadto mogą posłużyć do doskonalenia regulacji prawnych tego stosunkowo nowego rozwiązania, jakie w Polsce stanowi mediacja rodzinna.